

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

KORANTA YA PGP YA BAHLAHISI BA NTSENG BA HOLA

Tlhabollo ya mobu e molemo kotulong e atlehileng

LE HO BA LE KOTULO E ATLEHILENG, E HLAMA-TSEHANG, TLHABOLLO YA MOBU E A HLOKEHA. MOBU O LOKELA HO LOKOLLWA HO ETSA HORE MONGOBO O KGONE HO TSHWARELLA O NTSE O BOLOKILWE, LEHOLA, DISENYI LE MALWETSE A FEDISWE, MASALLA A DIMELA LE DIKHEMIKHALE DI KGONE HO AMOHELWA, MME HO BE LE KAROLO E DUMELLANG KGODO YA DIPEO E LE HORE DIPEO DI RUNYE MOBUNG LE HONA HO HOLA KA TSHWANELO.

Ka nako e nngwe mobu o hlabollwa ho laola moyo le kgoholeho ya metsi le ho thusa metsi hore a thophothele le ho kenella mobung. Hangata masalla ana a dimela tse omeletseng ke motswalle wa hao ka hobane a ka thusa mohlahisi ho fokotsa ditshenyehelo tsa tlhahiso.

Tlhahiso e tshwarellang ya dijalo ha e bile ha e hloke ho rerwa. Ho fokola ha boleng ba mobu ho lokela ho thibelwa, mme ho lokela ho etswe tsohle tse ka kgonehang ho bo ntlatfatsa. Boleng ba mobu (bophelo ba mobu) ke motswako wa dikhemikhale, dintho tse tshwarehang le bokgoni ba tsa bophelo ba mobu e le ho tshwarella tlhahiso

ya dijalo boemong bo phahameng. Ka yona nako eo, kgoholeho ya mobu e lokela ho thibelwa. Sepheo sena se ka fihlellwa feela ka tsela ya pabaloo ya temo.

MEKGWA YA TLHABOLLO YA MOBU

Erekaha balemirui ba bangata e se balemirui ba 100% ya pabaloo ya mobu hakaalo ho ya ka tshebetso ya bona ya bolemirui, ho lema mobu ho sa ntse ho hlokeha haholo. Ho fihlella se seng sa sepheo sena sa pabaloo ya mobu se boletsweng, ho sebediswa boto ya mould le diskis mabapi le tshebetso ya kajeno ya ho lema.

Masalla a mobu le dijalo a kopantswe boemong ba ho lema ka ketso ena ya ho lema. Bokahodimo ba mobu bo sala hangata bo se na letho kapa bo na le masalla a manyenyane. Ho dula o phethola mobu kgafetsa nakong ya selemo ho a hlokeha ka ho sebedisa disebediswa diskis e le ho fihlella se seng sa sepheo se boletsweng.

Mefokolo ya tshebetso ya kajeno ya ho lema

Ka lebaka la tshitiso ya mobu, boleng ba ona bo a fokotseha, jwaloka-bo bontshitswe ka ho theoha ha dikateng tsa khabono ho diphedi.

1

Poone e pona ka hodimo, empa ho na le mongobo karolong e ka tlase ya mobu. Ke hona ho lokolla le ho hlabolla mobu ho tla hlabolla mobu hore ho lengwe ka tshwanelo.

Sebopheho sa mobu le sona se a senyeha kapa se a fokotseha, ho hlaselwa ke kgoholeho ya mobu jwale ho a eketseha. Maemong a mangata, metsi a matha a tlalatlala ebe qetellong kgoholeho ya mobu e a eketseha ka lebaka la ho lengwa ha mobu, haholoholo ka mokgwa ona wa tshebetso ya sejwalejwale.

Dihlopheng tse ngata tsa boleng ba mobu, ho lema ka mokgwa wa jwale, hangata ho qetella ho bakile pokellano kapa ho theha pokellano ya mobu temong o ka tlasetlase, ebe hona ho thefula kgolo ya metso ya dimela. Pokellano ya mobu temong ke mobu o bokellaneng o ka tlase ho karolo e ka hodimo e lengwang. Pokellano ena ya mobu mane mobung o ka tlase e tla fokotsa kgolo ya metso ebole e na le sekahla se sebe tlahisong. Botebo ba ho lema bo lokela hore fetolwe pakeng tsa dilemo, empa qetellong pokellano ya mobu e tla ba teng. Dilemong tsa komello dijalo di ka pona tsa shwa, ebe mongobo jwale o sala ka tlasa pokellano ena e ka tlase ya mobu (**Setshwantsho sa 1**).

Mobu o lehlabathe le o mongobo o thatafala kapele tlasa mobu kamora diketso tsa ho hlabolla ka disk i ho feta mobu o omeletseng o bileng o leng letsopa. Maemong a jwalo, mekgwa e tebileng e bileng e qosang tjhelete e ngata, hangata e a hlokeha mme hona ho baka phokotseho ya boleng ba mobu.

Bonyane 30% ya mofoka wa dimela tse omeletseng o lokela ho ba ka hodimo ho mobu ka nako e telele kamoo ho ka kgonehang. Hona ho tla thibela ho theha ha letlapa la mobu, ho tla thusa hore metsi a thophothele le ho thusa hore lehola le fediswe. Mahlaka ana a omeletseng a ka baka karolo e bakang diforo tsa metsi ho ya tlase.

2

Setshwantshong sena re ka bona ditlamorao tsa sesebediswa sena. Mobu ha o a lokollwa ka tshwanelo, mme ka hona sesebediswa sena se lokela ho ba le diphetoho tse tshwanelehang e le ho etsa mosebetsi o lokileng.

Mobu o letsopa o honyelang le ho kokomoha ha mobu o omeletse leha mobu o tletse metsi, hangata o ka baka ho bokellana ha mobu. Ho fellwa ke matla ha mobu, ho bakang kgoholeho le matla a ntseng a eketseha le ditshenyehelo tsa metjhini di qetelletse ka tlhokomediso tse hlokang ho lengwa ha mobu.

Tshebetso ya ho lema hae atlehe hantle maemong a komello ka ho qolleha, ka lebaka la hore mobu o lahlehelwa ke bongata ba mongobo nakong ya ho lema, e leng ho ka bakang tlhahiso e fokolang haeba pula e sa ne.

Pula e matla ya dikgohola kamora ho jala e ka baka mathata, ka lebaka la hore bokahodimo bo se nang masalla a dimela bo ka etsa pokellano ya mobu o thata hodima mefuta e meng ya mobu. Ho feta mona, pula e matla le moyo wa difefo di ka baka kgonahalo ya kgoholeho ya mobu mabatoweng a itseng.

Ho lema ha ho tlise bobo ka nako tsohle. Ke mokgwa wa bohlokwa o lokileng wa ho fedisa lehola haeba ho entswe ka nepo. Haeba o nahana hore o lokela ho lema, etsa jwalo, empa o tadimane le mekgwa e meng e betere.

3

Paballo ka ho phethola lekote

Sepheo sa paballo ka ho phethola lekote ke ho siya bonyane 30% ya bokahodimo ba mobu bo kupeditswe ke masalla a dijalo kamora kotulo mme ka hona ebe ho fokotsa kgoholeho ya mobu le hona ho boloka nako e telele sekgahla sa metsi a mangata mobung. Ho lema ha mofuta wa tjhesele hangata ho atleha ka lebaka la merero ena, ha e se ha palo e qalang ya masalla a dimela e lekane. Ho lema ho tlwaelehileng ha ho lema ka mela ho etswang, ho ka nkuwa e le mokgwa wa ho baballa ka hona ho phethola lekote e le masalla a bohlokwa a setseng ho bokadimo ba mobu.

Leha ho le jwalo, ho lema ka tsela ena esita le mekgwa e meng e ka bapiswang le hona, ho ka sitisa mobu hoo ho fokotsang le boleng ba ona. Ho lahlehelwa ke mongobo le hona ho a balellwa diketsong tsena, le hoja ho sa phahama hakaalo jwaloka tshebetso ya ho lema. Ke tshebediso ya dirolara tse amanywang le ho lema ka ditjhesele, tahlehelwa ya mongobo jwale e a fokotseha.

Ho lema ka ditjhesele ho sebetsa hantle ha di babaletswe ka tshwanelo. Ditshepe tse tshwarang dithuhamajwe mobung boemong ba karolo ya letona, di lokela ho sebetsa ho kgona ho phunyeletsa mobung. Etsa bonete ba hore diabo tse sebeditsweng ke diabo tse tshwaneleheng bakeng sa ho lema ka ditjhesele le hore ha di tsofale. Fetola diabo tsena nako le nako e le ho sireletsa metjhini ya temo ho ka sebetsa e tebile ka ho lekana.

Mekotjana ya nalane ya mobu

Tshebediso ya meketjana ya nalane ya mobu e fana ka dintlha tse ngata tsa bohlokwa ho bahlahisi. Botebo bo tshwaneleheng ba ho sebetsa bo ka thehwa. Ho sebetsa o sa tebisa ho tla qosa mohlahi tjihelete e ngata empa ho sebetsa o tebisitse, le hona ho tla qosa tjihelete e ngata empa ho sa tshwanelehe. Sebedisa meketjana ya nalane ya mobu ho lekanya tshebetso ya sesebediswa.

KGOHOLEHO

Kgoholeho ya metsi le moyo ke bothata dibakeng tsohle tsa tlhahiso. Tsela ena ntle ka ho fetisisa ya ho laola kgoholeho ya metsi ke ho theha mabopo mane masimong. Ha masimo a na le mabopo ana, balemirui ba lokela ho baballa tsamaiso ya metsi le ona mabopo ana ka nepo. Haeba masimo a sa etsetswa mabopo, ho molemo ho a sebetsa ka ho latela boemo ba lehodimo ba sebaka seo.

Hona ho bolela hore mokgwa wa tshebetso o lokela ho hlokomela mabopo a masimo ka nako tsohle. Tsela ena ya ho sebetsa ha e na thiela kgoholeho empa ho tla thusa haholo mola ka mong wa dijalo ho sebetsa e le tsamaiso ya metsi e le ho kgannella metsi ka ntle ho tshimo. O se ke wa lema tshimo o theosetsa le leralla, hobane ena jwale ke qalo ya kgoholeho le ho phorosela ha metsi ho a tlalellana tlase mane.

Ha feela mobu o ntse o sebetswa, dithlaka di tla tloswa, mme ho tla ba le menyetla e mengata ya pula e bakang pokellano ya mobu o thatafetseng hodima mefuta e meng ya mobu. Haeba mobu ona o bokellaneng o sa laolwe hantle, metsi a tla senyeha ho na le ho bokellana ka mobung.

Maermong ao ho se nang ditlhaka tse kupeditseng mobu kapa moo ho bokellaneng mobu o thata, ho a tshwaneleha hore ho hlabollwe le ho hlaolela dijalo ho sa tebiswa kamora ho jala. Sekotudi ha se na hlabolla mobu ona o bokellaneng feela, empa se tla baballa le mongobo mobung ebe se laola le ho fedisa leholo. Ketso ena e lokela ho etswa hang kamoo ho ka kgonehang kamora ho na ha pula, ebe ho phetwa ka nako le nako ha pula e nele. ■

PIETMAN BOTHA, MOTHUSI YA IKEMETSENG WA TEMO

LENTSWE LA...

Johan Kriel

NAKONG EO HO NGOLWANG ATHIKELE ENA KA KGWEDEI YA PHUPJANE, HO NE HO HLAKILE, HO YA KA DIPEHELO TSE AMOHETSWENG KE SEHLOPHA SA PGP, HORE DITLHAHISO TSA KOTULO YA DINAWA TSA SOYA, SONOBOLOMO LE POONE, DI BILE DI TLASE LE HO FETA TEKANYETSO TSA DIJALO TSE TSHEPISITSWENG KA HOBANE BALEMIRUI BA BANGATA BA ILE BA LAHLEHELWA HAHOLU KA LEBAKA LA KOMELLO LE MOTJHESO O MONGATA O BILENG TENG ESALE PELE SELEMONG SENA.

Mona re na le dintlha tse mmalwa tseo o lokelang ho di hlokomela pele o ka itokisetsa ho jala selemong se latelang. Haeba o se maemong a lokileng, hlahlobisa hore na o tla jala dijalo tse tla o tlisetsa tjihelete hape.

- Na o ile wa nka disampole tsa mobu tse tswang masimong ao o rerileng ho jala ho ona? Na o ile wa buisana ka dipetho le motataisi le mofepedi ya tshephalang wa monontsha? Na o tseba boemo ba mobu boo pH, phosphorus (P) le potassium (K) e leng bona, le kamoo bo lokelang ho ba sona? O se ke wa jala naha eo maemo a dimatlafatsi tsa mobu a sa lokang.
- Na o hlokometsi botebo ba mobu le ho hlophisa mobu wa tshimo ya hao? Ka lebaka la ho fetofetoha ha maemo a lehodimo, ho jala masimong a ka thoko ho ka ba le bothata bo boholo.
- Ho sebetswa ha mobu ka nepo ho ntse ho tswela pele jwang polasing ya hao? Haeba o sa tswa qala ka ho phethola lekote, o se o ntse o o siiliwe ke nako. Masimo a loketse ho ka amohela mongobo o ka fumanehang.
- Na o tseba nako e lokileng ya teko ya o jala bakeng sa sejalo ka seng sebakeng sa heno?
- Na tsa ditjhetele di se di hlophisiswe? Na ditjhetele tsee di a fumaneha?
- Na diphehiso tsa hao di se di rometswe? Na o na le bonnete ba hore o sebedisa dihlahiswa tse nepahetseng?
- Na diterekere, haholoholo polantere, e hlabolotswe, mme e loketse ho ka sebediswa? Na o se o hlophisiswe le rakantraka ka nako haeba o se na diterekere tse lekaneng le sebediswa tse ka fumanehang bakeng sa dihuktara tseo o di hlophiseditseng kapa o di rerileng?

Ke hlompha balemirui ba rona ba dijothollo haholo. Le etsa mosebetsi o motle haholo maemong a thata a nang le diphehetso tse ngata. Ke rapella matla a Modimo le mohau wa hae hore o be le lona.

— *Johan Kriel ke molaodi wa ntshetsopele ya lebatowa bakeng sa lebatowa la Freistata Bophirimela.* ■

Kopana le bathonywa ba makgaolang ba Molemirui wa selemo

SEPHEO SE SEHOLO SA TLHODISANO YA MOLEIRUI WA SELEMO WA PHAHAMA GRAIN PHAKAMA (PGP) HA SE FEELA HO HLOLA, EMPA KE HO KETEKA HO ITHUTA, HO HOLA, HO TSWELA PELE LE HO SEBETSA KA THATA HA BALEMIRUI BA DIKETEKETE BAO E LENG KAROLO YA LENANEO LA

NTSHETSOPELE YA MOLEMIRUI. KAMORA HORE SEHLOPPHA SA BAHLAHLOBI SE TADIME DIKGWEBO TSA BA THONTSWENG BA FAPANENG, BA ILE BA KGETHA BATHONYWA BA MAKGAOLAKGANG BA SELEMO SENA. BANA KE BA FIHLELETSENG TLHOLO BA KA HODIMO BA SELEMO SENA SA 2024.

BALEMIRUI BA IKEMETSENG (0,5 hektara ho isa 3 hektara)

E se e le selemo sa bobedi jwale **Gcinile Beauty Gumbi (53)** e le e mong wa bathonywa ba makgaolakgang mokgahlelong ona. Molemirui enwa ya kgothetseng ya tswang polasing ya Uphizane seterekeng sa Paul Pietersburg, haesale a rata ho sebetsa ka mobu. Ha a ntse a hodisa bana, o ile a qalella ho jala meroho ho fepa lelapa la hae.

Ha jwale o jala mefuta e fapaneng ya meroho, poone le dinawa tse omeletseng. Esale a ingodisa ho *Grain SA* ka 2013, o ile a ba teng dithupeleng tse hlano tsa kwetliso le dikopano tse 69 tsa sehlopha sa boithuto. O sebetsa ka matla ho hlomeloa le ho tseba haholwanyane ka toro ya hae ya ho fumana naha e ka jalwang dihektara tse ngatanyana tsa pone le meroho.

Le hoja **Mhlangenqaba Mkizwana (77)** ya tswang Maclear mane Kapa Botjhabelo e le e moholo ka ho fetisa tlhodisanong ena ya 2024, o ntse a na le toro ya ho ba molemirui wa mohwebi. Tsotello ena ya hae temong e tswa ho batswadi ba hae, bao e neng e le balemirui ba setjhaba. Kamora sekolo o ile a kgutlela lapeng ho a batla mosebetsi, mme a qala ho sebeletsa dikhamphani tse fapaneng tsa morafo mane Gauteng.

Ka selemo sa 1989 o ile a kgutlela hae ho ntshetsa pele toro ya hae ya ho ba molemirui wa nako tsohle, mme e ile yaba ha a sa hetla. Tsebo ya hae ya temo e eketsehile esale e ba karolo ya Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui. Ke modulasetulo wa sehlopha sa boithuto sa Gamakhulu.

Mfaniseni Paulus Khumalo (66) o hopola ho sebetsa masimong le batswadi ba hae le bana babo. Kamora hore khamphani eo a neng a e sebeletsa e fellwe ke tjhelete, o ile a rera ho qala temothuo. Pele a ingodisetsa Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui, o ne a tlwaetse ho fumanamekotla e leshome ho isa ho e leshome le metso e mmedi ya poone.

Ho sibolla *Grain SA* ka 2019 e bile phetolo ya mosebetsi, ka hobane o ile a kgona ho eketsa tlhahiso ya hae ho a fihla ho hongata bo fetang 4 t/ha. Ka dilemo tse pedi tse latelang o ile a fumana 6 t/ha mme selemong sa ho qetela a fumana 7 t/ha. Ke setho sa sehlopha sa boithuto sa Lijahasisu mme o thabela ho tataisa bomaitthutwane ba balemirui sebakeng seo.

BALEMIRUI BA DIBAKA TSE NYENYANE (4 ha ho isa 49 ha)

Mandla Enos Nkosi (52) o ile a qala ho rata temothuo a sa le monyenyanahaholo, ha a ntse a sebetsa polasing eo a holetseng ho yona. Ha polasi e rekiswa, o ile a sebetsa ka matla ho fumana tjhelete ya ho fihlella toro ya ho ba molemirui.

Kontraka ya dipalangwang eo a e fumaneng ka 2014 e mo thusitse ho matlafatsa ditjhelete hoo a bileng a e jala pele. Mandla o ile a ingodisetsa Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui ka 2021. Ho ba teng sehlopheng sa boithuto, ho tataisa le thupello ya kwetliso ho mo thusitse ho tswela pele jwaloka molemirui, le hoja dilemo tsa hae tsa pele polasing di ile tsa mo fetola ho ba molemirui jwalokaha a le jwalo kajeno.

Jim Besabakhe Masemola (58) o ile a rata temo a sa le monyenyanahaholo. Ha a ka a qeta dithuto tsa hae tsa sekolo ka mabaka a thata mme a qalella ho sebetsa polasing ka 1980. Ka mora dilemo tse latelang o ile a qalella ho itshebetsa mme a itekela ho temothuo.

O ne a tlwaetse ho iphumanela mekotla e mehlano ho isa ho e tsheletseng ya poone ya hektara ka nngwe, empa ka lebaka la ho ba karolo ya Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui ka 2019, o ile a qalella ho sebetsa mosebetsi wa polasi e le ka nnate, ho latela mekgwa e nepahetseng, e lebeletsweng, ya mosebetsi wa tlhahiso. Ka selemo sa temo sa 2019/2020, o ile a kotula 4 t/ha ya poone. Ka selemo se fetileng sa temo e eketsehile ho ya ho 6 t/ha mme o hopotse ho fihla bonyane ho 7 t/ha selemong sena sa temo.

Buyisiwe Steven Dlamini (55) e ne e le mosebetsi polasing ka dilemo tse hlano pele a tsamaya metseng e ka thoko hoy a bophelong ba motse o moholo mane Johannesburg. Ha a ntse a sebetsa jwaloka mokganni wa lori ya thomello ya thepa, o ne a ntse a ipolokela e le hore a reke lori eo e leng ya hae e le hore a qale kgwebo ya thomello ya thepa eo e leng ya hae. Toro ena o e fihleletse mme o ntse a romela thepa e le kgwebo e nngwe ya hae e ka thoko.

O ile a ingodisa ho Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui ka 2018, yaba o ntse a fumana tsebo ka ho ba teng dikopanong tsa sehlopha sa boithuto le dithupello tsa kwetliso. O fane ka kgwebo ya hae ya jarete ya dikarolwana tsa ditshepe ho mora wa hae ka selemo sa 2021 e le ho tadirama le toro ya hae ya ho ba molemirui. Jwale o na le polasi naheng ya setjhaba sebakenk sa Volksrust.

NAKO E KA BANG E NTJHA (50 ha ho isa ho ditone tse 249)

Le hoja **Dieketseng Gladys Mahlelehlile (38)** a na le kgau ya thuto ya BA Communication, haesale a ntse a na le toro ya ho ba molemirui. O ile a ithuta mekgwa ya bohlokwa ya boitsebelo ba mosebetsi wa temo ka ho sebetsa hammoho le ntatae, molemirui e moholo wa dikromo, ka nako ya mafelo a veke le nakong ya matsatsi a phomolo ya sekolo. Dieketseng o ile a ba teng kopenong ya hae ya pele ya sehlopha sa boithuto ka 2015.

O ile a etsa kopo ya ho hira polasi ya Vrede tikolohong ya Brandfort ka selemo sa 2019. Ke yona polasi eo ntatae a neng a e hirile dilemong tse fetileng. Ha jwale o jala sonobolomo mobung wa dijalo wa bokgoni bo mahareng, empa o rata ho hira masimo a bokgoni bo phahameng ho jala kgwebong ena ya hae. O bile o batla ho ba molemirui ya hlwahlwa e le ho kgothatsa banana ba sa leng banyenyane ho lema le ho jala.

Zoliwe Nombewu (46) o ile a qala ho ba le thahasello temong ha a ntse a thusa batswadi ho jala nakong ya matsatsi a phomolo ya Tshitwe. O qadile toro ya hae ya ho lema ka ho jala meroho le ho rekisa masalla a tsona setjhabeng. Ha a kenela mokgatlo wa balemirui sebakenk sa habo, o ile a lemoha hore ho na le bokgoni ba kgwebo tlhahisong ya dijothollo.

Ha jwale o jala poone e tshehla le e tshweu, dinawa tsa soya le khabetjhe naheng sa setjhaba lebatoweng la Tsolo mane Kapa Botjhabela. Ke modulasetulo wa sehlopha sa boithuto sa Sophumelela. Sena ke selemo sa bobedi ka tatelano seo Zoliwe a ileng a kgethwa e le e mong wa bathonywa ba makgaolakgang mokgahlelong ona wa tlhodisano.

Ha **Alfred Gondo (33)** a qala ho sebetsa jwaloka mmapatsi, thahasello ya hae temong e ile ya qala. O ile a qala ho jala selemong sa temo sa 2015/2016, a kgothatswa ke lerato la temothuo la mofu ntatae. O ile a fumana letlotlo le lengata la tsebo le boitsebelo ba mosebetsi wa temo kamora ho ingodisetsa Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui.

Selemong sa hae sa pele jwaloka molemirui, Alfred o ile a jala dihektara tse 20 feela, empa selemong sena o jetse palo e fetang dihektara tse 100 ha – 62 ha tsa dinawa tsa soya le dihektara tse 42 tsa poone e tshweu – mane Koornfontein, lebatoweng la Middelburg. O lora ka ho eketsa dihektara tsa hae ho a fihla ho dihetara tse 500 nakong ya dilemo tse tharo le ho reka thepa e nngwe ya disebediswa tsa temo e le ho ba hlwahlwa le ho ba le tlhahiso e hlamatsehang e atlehileng.

BALEMIRUI BA KGWEBO BA NEW ERA (ho feta ditone tse 250)

Luvuyo Mbuto (61) o qadile temothuo ka 2016 mme ha jwale o na le temothuo ya tshebetso tse kopaneng mane polasing ya Altona, sebakenk sa Swartberg mane KwaZulu-Natal, moo ho hlhisiwang poone teng. E bile setho sa Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui esale ka 2020 mme hap eke setho sa sehlopha sa boithuto sa Ongeluks Nek.

Sena ke selemo sa bobedi ka tatelano seo ka sona Luvuyo e bileng e mong w aba makgaolakgang mokgahlelong ona ka sona. O re "madi a hae a matala", ka hobane o lora feela dijalo le phepo. Selemo sa hae ha se qale ka ho jala, empa ha a kotula a bile a rekisa poone, hobane moraloo wa hae o latelang o se o hlaphisitswe.

Petrus Ranko Tsotetsi (58) o qadile temothuo ka 2010 kamora lefu la ntatae, Joseph, ka 2009. O ile a tlohela bophelo ba motsemoholo le lekeno le tsepameng mmme a tlotla setumo sa mofu, ntatae mme a qalella mosebetsi wa temothuo wa nako tsohle mane Die Bult, haufi le Kestell, Freistata. O ile a qeta dithuto tsa hae tsa temo ka 2013 le ka 2014 yaba o fumane tsebo e ngata ya temothuo.

Petrus o hlahisa poone, dinawa tsa soya le dinawa tsa tswekere ka tshebetso ya phapanyetsa. O qadile ho ba setho sa Grain SA ka 2013 mme a ingodisetsa Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui ka 2016. E bile mothonywa mokgahlelong ona ka 2023 mme o thabetse ho ba e mong wa kgaolakgang selemong sena.

Bheki Isaac Mabuza (51) o hlahisa poone polasing ya hae mane Donkerhoek, lebatoweng la Amersfoort mane Mpumalanga. O ingodisitse ho Grain SA ka 2016, mme a kenela thupello ya kwetliso le dihlopho tse ding tsa boithuto tse 65, e leng moo tsebo ya hae ya temo e ileng ya tswela pele teng. O ile a kgethwa ho ba Molemirui ya tshepisang ka bokgoni

wa Selemo wa Kgwebo selemong sa 2022 ho Grain SA. Ho tloha ka nako eo o ile a hodisa kgwebo ya hae tlasa mokgahlelo ona wa New Era.

E nngwe ya diphihlelo tse kgolo e bile ho tswa boemong ba boraro (ka hara bahlahisi ba kgwebo) mokgahlelong wa tlhahiso ya poone lebatoweng la Eastern Highveld ho tlhodisano ya 2021 Grain SA Grow for Gold National Yield Competition. ■

ETSA MOSEBETSI WA HAO WA TEKOLO O SA LE LAPENG PELE O KA REKA DIPEO

HARA DITSHENYEHELO TSOHLE TSEO MOLEMIRUI A LOKELANG HO DI LEFA, DITHEKO TSA DIPEO HANGATA HA DI LEMOHUWE BAJETENG YA TLHAHISO. HO YA KA MOFUTA WA SEMELA, THEKO YA DIPEO E KA TLOHA HO 10% HO ISA HO 17% YA PALO YOHLÉ THEKO E NTSHITSWENG MME MAEMONG A MANG A ITSENG, E KA BA YA FETA THEKO YA MAFURA KAPA PETROLO.

Athikele ena e sebetsana le ditheko tse lebeletsweng tsa peo bakeng sa nako ya temo ya 2024/2025, hammoho le ho ka fana ka keletso bakeng sa ho reka dipeo le ho sebetsana le yona peo.

THEKO YA PEO

Nakong ya tlhahiso ya selemo sa tlhahiso ya temo sa 2024/2025, ditheko tse kopantsweng tsa ditheko tsa poone di nyolohile ka palohare ya 6,1%, mme hona ho lebisa ho keketseho eo e ka bang halofo ya ho phahama ka 13,9% ho bileng teng nako ya sehla sa temo sa 2023/2024.

Ha re e hlopholla ho feta mona, palohare ya theko ya **poone e tshweu** e nyolohile ka 6,84%, ha **poone e tshehla** yona e nyolohile ka 7,45%. Ho eketsa mona, ho hlokomelehole hore theko ya poone e tshweu e ka phahama ka bonyane 0,54% ho feta theko ya poone e tshehla.

Ditheko tsa **sonobolomo** di eketsehile hanyenyane ka 3,7%, ka ho fapania haholo ho keketseho ya 15,7% e bileng teng selemong se fetileng sa temo. **Dinawa tsa soya**, ka lehlakoreng le leng, di ile tsa fokotseha ka 3,8%, ha di bapiswa le ho phahama ka 15,2% selemong se fetileng. Ditheko tsa **mabele** di eketsehile ka 7,6% bakeng sa selemo sa temo sa 2024/2025, mme di fokotsehile ho keketseho ya 16,6% ya selemo sa 2023/2024.

Dintlha tsena tse boletseng ka hodimo di ka boela tsa bonwa ho **Setshwantsho sa 1**.

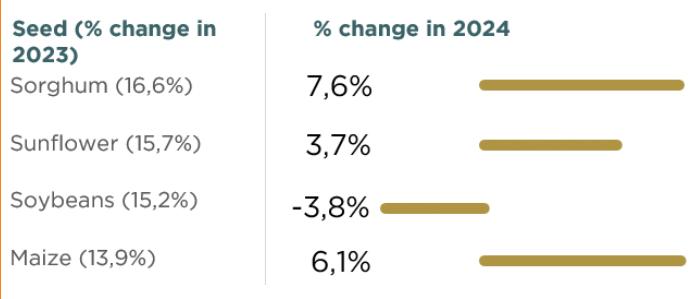
Hoy a ka dipehelo tsa infoleshene, bakeng sa Pherekong 2024, tse emeng palong ya 5,3%, ditheko tsa sonobolomo di ile tsa nyoloha hanyenyane ho feta tekanyetso ya infoleshene, ha ditheko tsa poone di eketsehile ka 0,8% mme ditheko tsa mabele tsona di ne di phahame ka 2,3%.

DITATAISO TSA HO REKA PEO

- O nne o hopole hore ditheko di ka fapania ho ya ka boholo ba mokotla wa dipeo. Dipeo tsa poone di fumaneha ka mekotla ya 18 kg, 20 kg le 25 kg, esita le mekotla e nang le bongata ba dipeo tse 60 000 kapa 80 000 mokotla ka mong. Dipeo tsa sonobolomo di fumaneha di bokeletswe ka mekotla e tshetseng dipeo tse 150 000 kapa 180 000, athe dipeo tsa dinawa tsa soya tsona di fumanwa ka mekotla e tshetseng palo ya dipeo tse 60 000 kapa 140 000, kapa ka mekotla ya 25 kg.
- Mekotla e meng e itseng ya dipeo e sebeditswe ka dikhemikhale, tse ka tshwaetsang ditheko.
- Dikhamphani tse fapaneng di fana ka dibopeho tsa kgutlisetso bakeng sa dithekiso tsa dingatana tse rekilweng, tiiso ya thomello, thomello e potlakileng esita le tefo e potlakileng.
- Pele ho theko, ela hloko dintlha tsa temo, ho kgona ho tlwaela, tlhahiso le botsitso, makgabane a tshobotsi kapa boleng, esita le bolwetse le thibelo ya disenyi tsa sehlahiswa kapa sejalo se itseng.

1

Keketseho ya ditheko.

Mohlodi: Grain SA

- Ha o reka, etsa bonneta ba hore boleng ba peo bo kgema le ditshwanelo tsohle, ho kenyelletswa le tsena tse hlasisitsweng leiboleng, haholoholo mabapi le ho tshwana ha boholo le sebopoho.
- Ka kopo ikopanye le setsebi sa khamphani ya heno ya dipeo e le ho hlwaya sejalo kapa sehlahiswa se loketseng ditlhoko tsa hao le tsa polasi ya hao.

Tshebetso ya dipeo

Dikhamphani tsa dipeo di ke ke tsa nnetefatsa boleng ba dipeo haese ha tshebetso e ka etswa ke khamphani ya peo ka boyona kapa ke mofepedi ya ngodisitsweng wa dikhemikhale ya sebedisang thepa e ananetsweng ke ISO le ditshebetso.

Haeba tshebetso e etswa ke mofepedi wa dikhemikhale, o lokela ho etsa bonneta tshebetso eo ha e senye ho mela ha peo. Ho feta mona, khemikhale e sebedisitsweng e lokela ho ngodiswa tsa molao wa *Act 36 of 1947* mme ho kgothaletswa hore o ananelwe ke khamphani ya dipeo ya sona sejalo seo. Ha ho kenyelletswe tshebetso ya *Rhizobium*. Bajadi ba etswa ho ikopanya le dikhamphani tsa peo mabapi le *Rhizobium* e hlwahlwa ka ho fetisia ya dijalo.

Ho kgothaletswa hore bajada ba kgethang ho se reke dipeo tse seng di sebeditswe mme ba rata ho di sebetsa hamorao, ba sebetse hammoho le khamphani ya peo kapa mofepedi ya ananetsweng wa dikhemikhale wa dikhemikhale wa ISO.

QETELLO

Peo ha e etse feela 10% ho isa ho 17% ya ditheko tsa hao, ka ho fapania ho theilweng ho mofuta wa sejalo le mefuta e meng ya dimela, empa e tshwaetsa haholo tjebahalo le tlhahiso ya sejalo. Ke ka hona ho lokelang hore ho etswe dipuputso tse tebileng le ho batla keletso ho tswa ho batho ba nang le tsebo ha o kgetha le ho reka dipeo. Hona ho etsa bonneta ba hore o kgetha sejalo kapa peo e lokileng, e etse-ditsweng eseng feela ditshwanelo tse ikgethileng tsa hao empa tse bileng di tshwanetseng polasi ya hao le maemo a tikoloho.

JOHAN TEESSEN, MAITHUTWANE
WA TSA KGWEBO, GRAIN SA

Karolo ya 2

Hlophisa moralo wa KGWEBO HANTLE

MORALO WA KGWEBO O MOLEMO BAKENG SA HO FUMANA TSHEHETSO YA DITJHELETE KAPA HO TSETELA. O LOKELA HO HLAKA LE HO UTLWAHALA HANTLE HO BATHO BAO EBANG HA BA TSEBE HANTLE KA TEMOTHUO.

Ho ngola moralo wa kgwebo wa polasi ya hao o kenyelletsa dikgato tse itseng tsa ho etsa bonneta ba hore o fihlela ditshwanelo tsa bao ba tla o lekola botjha, jwaloka ditheo tsa tjhelete kapa batsetedi.

Bao ba amehang hangata ba na le ditlhoko tse ikgethileng mme ba ka tadihana le dintlha tse fapaneng tsa polasi ya hao, mme ka hona ho molemo ho ba botsa seo ba se batlang pele o ka qalella ho ngola. Hona ho thusa ho qoba mekutu e senyehileng feela ka moralo o sa fillellang dipehelo tsa ona.

Moralo o tshepehang wa kgwebo o fela o ka tshetjwa, o na le ditaba tse nepahetseng tsa botekegini le tsa tjhelete, o rarolla dittlelebo tsa motheo tsa batsheheti ba ditjhelete ebole o bontsha hore polasi e ka sebetsa ka katleho.

Ha o hlophisa moralo wa kgwebo, o hlokomele sepheo sa ona se seholo, ke bomang ba tla o sebedisa le nako eo o tla o akaretsa. Hona ho thusa ho hlalosa boholo ba moedi wa ona.

MORALO

Mona re na le moralo ona wa kgwebo o nolofaditsweng bakeng sa moralo wa kgwebo wa polasi:

- Leqephe le ka ntle:** Le kenyelletsa se-hloo, lebitso la kgwebo, dintlha tsa boikopanyo le letsatsi.
- Lenane la tse ka hare:** E fana ka lenane la dikarolo, dikerafo, ditshwantsho le dihokelo kapa diqhwaello.
- Kgutsufatso:** E bontsha dintlha tsa motheo le sepheo sa moralo.
- Tlhaloso ya kgwebo:** E akaretsa sepheo, kakaretso, nalane le maemo a jwale moo polasing.
- Mokgwa wa moralo:** O hlakisa ponelopele, boikemisetso, diphetho, tshekatsheko ya

mmaraka le tshekatsheko ho ya ka dintlha tsa SWOT.

- Moralo wa tshebetso le tlhahiso:** O hlakisa borui, ho ralwa ha polasi, ditshebetso tsa tlhahiso, disebediswa le dinako.
- Moralo wa mmarakka:** O hlalosa sehlahiswa, ditheko, dipapatsa, tlhophiso, ditshebetso, batho, menyela ya bohlokwa, dikontraka le mathata a ka hlalang mmaraka.
- Moralo wa mokgatlo le basebetsi:** O fana ka lenane la bolaodi, ditlhoko tsa basebetsi, ditlhaloso tsa mosebetsi le di-CV tsa botsamaisi bo ka sehloohong.
- Moralo wa ditjhelete:** O fana ka ditamente tsa tjhelete, baabi ba ditjhelete ba lebeletsweng le dibajete tsa kgwebo.
- Moralo wa kotsi e ka hlahang:** O hlwaya kgonahalo ya kotsi, sekgaahlah ebole o kenyelletsa tshekatsheko ya bohlwahlwa.
- Tshebediso le tataiso:** E theha moralo wa ketso le dinako.
- Mehlodi:** E fana ka lenane la mehlodi e sebedisitsweng.
- Dihokelo kapa diqhwaello:** Di kenyelletsa ditokomane tsa tshehetso jwaloka boitsebiso (di-ID), dipampiri tsa ngodiso, ditshekatsheko, ditumellano le batshehetso tsa ditjhelete tse tebileng.

Moralo wa hao wa kgwebo o emela ho batsheheti ba ka bang teng ba ditjhelete, bao hangata ba etsang diqeto tsa ditjhelete tse thelweng ka ho qolleha ho moralo ona wa kgwebo. Ka hona, ho sebedisa nako ka tshwanelo le ho etsa mekutu ya ho etsa moralo o lokileng wa tshebetso ya molao ke ntho ya bohlokwa. Haeba o ke ke wa etsa moralo ka bowena, batla motho e mong ya ka thusang.

Athikele e latelang e tla akaretsa kamoo o ka hlahisang moralo wa hao wa kgwebo ho ba ka nnang ba tshehetso ka ditjhelete, ba amehang kapa bankakarolo. ■

**YOLANDI KRUGER,
MOELETSI OAT
EMO DUNAMUS**

Bahlophisi

PHAHAMA GRAIN PHAKAMA: PRETORIA
PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040
■ 086 004 7246
■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO
Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285
■ liana@grainsa.co.za

MOLEKANE HO TSA BOPHATLALATSI
INFOWORKS MEDIA PUBLISHING
Motlatso wa mohlophisi – Louise Kunz
■ louise@infoworks.biz
Moetapele wa sehlopha – Johan Smit
■ 082 553 7806 ■ Ofisi: 018 468 2716
■ johan@infoworks.biz
Bophatlalatsi – Elizma Myburgh,
Marisa van Heerden

Lenaneo la PGP la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE
Jacques Roux
Freistata Botjhabela (Bethlehem)
■ 082 377 9529 ■ jacques.rouxjr11@gmail.com

Johan Kriel
Freistata Bophirimela (Bloemfontein)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Mpumalanga (Mbombela)
Smangaliso Zimbili (Mothusi: Mbombela)
■ Ofisi: 012 943 8289 ■ nelspruit@grainsa.co.za

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
Lanalane Swanepoel (Mothusi ofising)
■ Ofisi: 012 943 8289 ■ vryheid@grainsa.co.za

Graeme Engelbrecht
KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Phumzile Ngcobo (Mothusi: Dundee)
■ 060 477 7940 ■ phumzile@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

MJ Swart
Kapa Bophirimela (Paarl)
■ 072 090 7997 ■ mj@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Eric Wiggill
Eastern Cape (Kokstad, Mthatha and Maclear)
■ Luthando Diko (Mothusi ofising: Kokstad)
■ Cwayita Mpotsi (Mothusi ofising: Mthatha)
■ Lindie Pretorius (Mothusi ofising: Maclear)
■ 082 620 0058 ■ eric@grainsa.co.za
■ Offising: 012 943 8277

**PULA/IMVULA E FUMANEEHA
KA DIPUO TSE LATELANG:**
Sesotho/Tswana, English, Zulu/Xhosa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of PGP.

THIS PUBLICATION IS MADE POSSIBLE
BY THE CONTRIBUTION OF THE MAIZE TRUST

Lenaneo le fetolang bophelo

PGP
PHAHAMA GRAIN PHAKAMA

Farmer Development Programme
Pehelo

Dihlopha tsa boithuto di fana ka monyetla wa ho ithuta

DIKOPANONG tsa boithuto (SG), balemirui ba kgona ho fihlella dintlha le dikeletso tsa botsebighadi. Dihlopha tsa boithuto di tlisa mehlala ya ntshetsopele ya molemirui ho mabatowa a maholo a motheo a ho jala dijothollo. Ke kamoo sehlopha sa FDP se tsebang balemirui ka teng le kamoo balemirui ba ithutang ho tseba sehlopha ka teng. Pakeng tsa 9 Motsheanong le 11 Phupjane, sehlopha sa PGP se ile sa eta pele diketelo tsa dihlopha tsa boithuto tse 39. Tsena ke tse ding tsa dintlhakgolo ke tsena.

Kopano ya Emmaus (SG) e ile ya tadihana le ntjhafatso ya botho. Ho ile ha amohelwa dintlha tsa pehelo kapa karabelo tse ntle haholo mabapi le hona.

Ho ile ha buisanwa ka mekgwa ya ho qhotsisa kopanong ya Newcastle-Doornkop SG, ha molemirui e mong a bontsha bobele le bohlowahlwa ba ho qhotsisa ka matsoho.

Hangata ho a thusa ho kenyaletsa nako ya ho etsa kapa ho phethahatsa ka yona nako eo ya kopano ya SG. Kopanong ya Newcastle-Doornkop SG, sehlopha se ile sa sheba matshwao a supang hore sejalo se loketse ho kotula.

Kopanong ya Isandlwana SG, tshebetso ya Beyond Abundance le tswelopele ya tsa tefello, di ile tsa qoqwa e le karolo ya lenane la ditaba.

BARUTWANA (LE MATITJHERE) ba ithuta haholwanyane ka temo

HO molemo hore batjha ba ithutile hore batjha ba ithute ka boleng kapa molemo wa temo e le sesosa sa dijo le ditlheferetsi, esita le mabapi le menyetla e fapaneng ya mesebetsi temong. Mananeo a Dikolo a Grain SA a ananela bokgoni ba batjha ho ba le sekgahla se matla ho mokga wa temo.

Ka nako e pakeng tsa 9 Motsheanong ho isa ho 11 Phupjane, dikolo tse 34 di ile tsa etelwa ke **Phumza Mtukushe** ya ileng a etsa bonneta ba hore dikolo tse 15 tsa Kapa Botjhabela di ithuta haholwanyane ka temo; **Marietjie Purchase** o ile a etela dikolo tse supileng tsa Freistata, athe **Khoza Ntokoza** yena o ile a ya dikolong tse leshome le metso e mmedi lebatoweng la Dundee ho buisana le barutwana ka dintlha tse molemo tsa tsebo.

Pehelo e amohetsweng ho tswa ho matitjhere le barutwana e ne e le e ntle e kgothatsang haholo.

- Titjhere e tswang sekolong sa Poraemari sa Gecelo e ile ya bolela hore matitjhere a ile a fumana ditaba tsena e le tse molemo jwalokaha barutwana le bona ba di bona jwalo. O ile a botsa hore na Khoza a ka etsa kopano e late-lang ya ho phethahatsa jwalokaha ba rata ho ithuta ho jala le ho hodisa meroho jwalokaha ditheko tsa dijo di ntse di phahama haholo.
- Barutwana ba tswang ho se seng sa dikolo tsa Freistata ba ile ba re tlhahiso eo e ne e le e fahlollang le ho hlahisetsa bohole lesedi hobane jwale ba se ba tseba kamoo dihlahiswa di etswang ka teng.
- Ho ya ka morutwana ya tswang lebatoweng la Dundee, ba ile ba ithuta haholo. ‘Re ithutile haholo ka temothuo – dintlo tse kang maemo a mobu. Re bile ra ithuta hore Kapa Bophirimela e hlahisa veini, e entsweng ka morara.’
- Matitjhere a sekolo sa Zweledinga sa Poraemari a ile a hlahisa maikutlo ka hore barutwana jwale ba tseba hore temothuo e molemo haholo, ka hobane ba tla boloka tjhelete ha ba hlahisa dijo tseo e leng tsa bona.
- Lenaneo lena le bontshitse barutwana lefatshe la nnete le bohlokwa ba ho etsa diqeto tse theilweng tsebong ha ba sa ntse ba le banyenyane, ho rialo e mong wa basebetsi ba sekolo sa Emzweni sa Poraemari.

Se seng sa dikolo tse mebalabala se etetsweng mona Freistata, e bile sekolo sa Poraemari sa Diphakweng. ■